

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/134486>

Please be advised that this information was generated on 2018-05-22 and may be subject to change.

Cultuurparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland

Toetsing van een identificatie- en sociale netwerkverklaring

Gerbert Kraaykamp, Natascha Notten & Hidde Bekhuis¹

M&M 89 (2): 201-220

DOI: 10.5117/MEM2014.2.KRAA

Summary

Cultural participation of Turkish and Moroccans in the Netherlands. Testing an identification and social network explanation

Research on social differentiation in cultural participation traditionally focuses on educational or income inequalities. With respect to ethnic differences in highbrow culture relatively little is known. Employing recent data from the Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (2010) we explore to what extent educational differentiation in cultural participation among Turkish and Moroccan minorities is mediated and moderated by aspects of identification and integration. Our study shows that ethnic minority M&Mbers, who identify themselves more with the Netherlands and participate in a social network with Dutch friend and higher educated friends, are more active in the highbrow cultural realm. A most interesting result is that identification with Dutch society actually moderates the relationship between an individual's education and cultural participation; higher educated from Turkish and Moroccan decent who identify more with the Netherlands participate more in elitist culture than higher educated low in their identification with the Netherlands.

Keywords; Cultural participation, Ethnicity, Educational inequality, Identification, Integration

1. Cultuurparticipatie van etnische minderheden in Nederland

Uit onderzoek is al veel bekend over het publiek van culturele instellingen. De bezoekers van klassieke concerten, kunstmusea en theatervoorstellingen, hierna aangeduid als 'hogere' cultuur, kenmerken zich door een

bovengemiddelde opleiding, een hoge welstandpositie en een relatief oude leeftijd (Ganzeboom, 1989; Kraaykamp, Van Eijk & Ultee, 2010). Een van de grote uitdagingen van culturele instellingen heden ten dage is het verbreden van het bezoekende publiek. Zeker in een tijdsgewricht waarin overheids-subsidiering van hogere cultuur onder druk staat is dit een prangende kwestie. Een belangrijke vraag hierbij is welke (nieuwe) publieksgroepen men kan aanspreken, en hoe deze nieuwe groepen kunnen worden verleid de concertzaal, het museum en theater met geregeld bezoek te vereren. Inzicht in de cultuurparticipatie van een mogelijk nieuwe publieksgroep, namelijk die van voormalig migranten en hun kinderen, is tot op heden onderbelicht gebleven. Baanbrekend onderzoek van DiMaggio en Ostrower (1990) uit de V.S. laat wel zien dat Afro-Amerikanen veel minder vaak aan de hogere vormen van cultuur deelnemen dan blanke Amerikanen. Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau toont voor Nederland aan dat de cultuurparticipatie van migranten, en in het bijzonder van niet-westerse migranten, achterblijft bij de autochtone bevolking, ook als rekening wordt gehouden met initiële verschillen in sociaaleconomische achtergrond (Van de Broek & Keuzekamp, 2008; Van den Broek, De Haan & Huysmans, 2009). Een interessante studie van Trienekens (2002) biedt vooral inzicht in de rol die de etnische oriëntatie van migranten speelt bij de verklaring van hun culturele consumptie. In deze bijdrage zullen we daarom nader ingaan op de kwestie welke oorzaken er voor allochtonen zijn om meer of minder vaak aan cultuuruitingen deel te nemen. Hiermee sluiten we nauw aan bij het wetenschappelijk onderzoek naar sociale ongelijkheid in cultuurparticipatie, maar ook bij studies die zich richten op de sociale functie van het bezoeken van (culturele) evenementen.

In dit artikel staan twee onderwerpen centraal. Ten eerste stellen we de beschrijvende vraag in hoeverre allochtone en autochtone Nederlanders nog altijd verschillen wat betreft hun participatie in 'hogere' cultuur. Is het in de huidige Nederlandse samenleving zo dat allochtonen minder vaak deelnemen aan elitaire vormen van cultuur dan autochtone Nederlanders? We bestuderen daarbij twee groepen migranten, te weten Turken en Marokkanen. Uit eerder onderzoek is namelijk gebleken dat specifiek deze twee groepen in vergelijking met andere omvangrijke etnische groeperingen in Nederland, zoals Surinamers en Antillianen, het meest verschillen van de autochtone Nederlander in hun deelname aan 'hogere' cultuur (Van de Broek & Keuzekamp, 2008). Ten tweede richten we ons op de vraag wat de oorzaken kunnen zijn van het gegeven dat etnische minderheden minder vaak deelnemen aan de meer elitaire vormen van cultuur. Is opleidingsniveau, net zoals bij autochtone Nederlanders, een belangrijke verklaring? Welke

rol spelen identificatie met, en integratie in de Nederlandse samenleving bij de participatie van migranten aan 'hogere' cultuur? En is die rol identiek voor hoger en lager opgeleide migranten?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden maken we gebruik van recent verzamelde grootschalige enquêtegegevens van de Nederlandse Longitudinale Levensloop Studie (De Graaf, Kalmijn, Kraaykamp & Monden, 2010). Beantwoording van de onderzoeksvragen kan meer inzicht bieden in de sociale differentiatie naar cultuurparticipatie onder de huidige Nederlandse bevolking, en specifiek voor een nog weinig onderzochte groep Nederlanders, te weten Turkse en Marokkaanse allochtonen. Daarbij kan het voor toekomstig beleid van culturele instellingen en overheden relevante inzichten opleveren, waarbij niet alleen de zaal meer gevuld raakt, maar tegelijkertijd het publiek ook een betere afspiegeling is van de huidige multiculturele Nederlandse samenleving en zo ook contacten tussen autochtone en allochtone Nederlanders worden gestimuleerd. Onderstaand schetsen we eerst kort de huidige stand van zaken in het cultuurbeleid om vervolgens theoretische verwachtingen over de invloed van nationale identificatie en integratie van Turkse en Marokkaanse minderheden in Nederland, op cultuurdeelname te formuleren.

2. Cultuurbeleid en de huidige stand van zaken

Het Nederlandse cultuurbeleid is van oudsher gericht op zowel het stimuleren van een kwalitatief hoogstaand cultureel aanbod alsook de verspreiding van culturele kennis en behoud van het culturele erfgoed. Uitgangspunt is daarbij een cultureel publiek dat een afspiegeling vormt van de Nederlandse samenleving (OCW/Boekmanstudies, 2009; Van den Broek, De Haan & Huysmans, 2009). Om dit te bevorderen zijn in de loop der jaren veel stimuleringsregelingen geïmplementeerd, er zijn er echter ook weer verschillende afgeschaft (OCW/Boekmanstudies, 2009). Zo besteedde staatssecretaris Van der Ploeg eind jaren '90 in zijn cultuurnota 'Cultuur als confrontatie' (1999) expliciet aandacht aan het verminderen van ongelijke cultuurparticipatie naar leeftijd en etniciteit als uitgangspunt voor beleid. In de jaren daaropvolgend lijkt deze aandacht, en met name die voor etnische ongelijkheid, weer te vervagen.

De afgelopen jaren zijn het vooral bezuinigingen binnen de culturele sector geweest die de boventoon voerden in het culturele beleid en het debat hieromtrent (zie bijvoorbeeld www.kunsteng2.nl, 2013; www.kunstconnectie.nl, 2013; Mulcahy, 2006). Een belangrijk onderdeel van het Nederlandse

beleid over cultuurparticipatie richt zich op cultuureducatie op middelbare scholen (Bussemaker, 2013; Nagel, Damen & Haanstra, 2010). Uitgangspunt is daarbij dat deze schoolse cultuureducatie kan bijdragen aan een meer evenredige participatie naar leeftijd en etniciteit in het bezoek aan culturele instellingen. Onderzoek laat immers keer op keer zien dat socialisatie in culturele kennis en het beoefenen van culturele uitingsvormen in de jeugd, in belangrijke mate bijdragen aan de culturele en cognitieve ontwikkeling van kinderen en jongeren; het bevordert schoolprestaties en daarmee ook de kans op later maatschappelijk succes en latere cultuurparticipatie (Kraaykamp en Van Eijck, 2010; Nagel & Ganzeboom, 2002). Daarnaast zijn culturele activiteiten natuurlijk ook sociale aangelegenheden. Het biedt de mogelijkheid tot ontmoeting en samenwerking en kan daardoor bijdragen aan de sociale cohesie in onze samenleving. Met betrekking tot cultuur, ontwikkeling en cohesie stelt Bussemaker (2013): *“Cultuur is noodzakelijk voor de vorming van onze identiteit, voor de ontplooiing van mensen en voor de ontwikkeling van creativiteit. Cultuur verbindt, biedt plezier en draagt bij aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken”*.

Voor culturele instanties biedt het investeren door de overheid in cultuurparticipatie en cultuureducatie kansen op een verjonging van het publiek. Het huidige publiek van de meer elitaire culturele activiteiten, zoals het bezoeken van kunstmusea en theaters, komt namelijk vooral voort uit hoger opgeleiden uit de oudere generaties (Van den Broek, De Haan & Huysmans, 2009). Cultuureducatie kan juist jongeren bekend maken met cultuur met een hoofdletter C en kan daarmee aanzetten tot cultuurparticipatie (Nagel, Damen & Haanstra, 2010). De huidige jongere generaties in Nederland verschillen in tal van opzichten van de oudere generaties. Jongeren in Nederland kenmerken zich momenteel door een relatief hoog opleidingsniveau, maar ook met een hogere mate van etnische variëteit. Als gevolg komen steeds meer jongeren met een migrantenachtergrond via het hoger onderwijs, gekenmerkt door aandacht voor cultuureducatie, in aanraking met meer elitaire vormen van cultuur. De kwestie is daarmee of de toegenomen aandacht voor hogere cultuurvormen in het middelbaar onderwijs ook heeft bijgedragen aan een meer evenwichtige spreiding naar etnische afkomst binnen het culturele publiek. In deze bijdrage gericht op verschillen in het bezoeken van elitaire culturele activiteiten laten we als eerste stap in beschrijvende zin zien of en in welke mate de cultuurparticipatie van hoog (en laag) opgeleide allochtonen, en in het bijzonder Turken en Marokkanen, nog verschilt van die van autochtone Nederlanders. Verklaringen voor verschillen *binnen* deze etnische minderheden voor hun mate van cultuurparticipatie worden vervolgens empirisch getoetst.

3. Theoretische achtergrond: cultuurparticipatie van allochtonen

3.1 Verwachtingen omtrent individueel opleidingsniveau

Hoger opgeleiden bezoeken vaker klassieke concerten en musea dan lager opgeleiden en een belangrijke verklaring daarvoor biedt de informatieverwerkingstheorie (Ganzeboom, 1989; Knulst, 1989). Volgens deze theorie hebben vooral hoger opgeleiden meer behoefte aan complexe culturele stimulering. Dergelijke culturele uitingen sluiten namelijk beter aan bij de culturele voorkennis en cognitieve competenties van personen met een hoger opleidingsniveau, waardoor complexe 'klassieke' culturele activiteiten hen ook meer plezier bieden. In de hogere opleidingsniveaus vindt men niet alleen meer personen met veel cognitieve competentie, er wordt in het hoger onderwijs ook meer aandacht besteed aan cultuur (zie Nagel, Damen & Haanstra, 2010). Deze factoren verklaren het gegeven dat hoger opgeleiden vaker deelnemen aan culturele evenementen, en aan meer elitaire culturele vormen in het bijzonder. Een mogelijk alternatieve verklaring voor het feit dat hoger opgeleiden aan meer hoge cultuurvormen deelnemen relateert cultuurparticipatie aan statusaspecten, en de mogelijkheid om via cultuurparticipatie klassengrenzen zichtbaar te maken (Bourdieu, 1984). Deze theorie veronderstelt dat frequente deelname aan elitaire vormen van cultuur, zoals het bezoeken van een theater of concertzaal, een persoon meer sociale status, ofwel aanzien oplevert dan deelname aan andere, minder elitaire vormen van cultuur. Cultuurdeelname kan zodoende de sociale positie van een persoon bevestigen, bovendien kan men door deelname aan de "juiste" activiteiten ook een hogere sociale status verwerven. De informatieverwerkingstheorie en de statutheorie zeggen evenwel beide niets over eventuele verschillen in etnische achtergrond.

Onderzoek naar de consumptie van cultuur door migranten groepen laat zien dat het opleidingsniveau ook bij allochtonen van belang is voor de mate waarin men deelneemt (Bekhuis & Lubbers, 2013; DiMaggio & Ostrower, 1990; Trienekens, 2002; Van de Broek & Keuzekamp, 2008); hoger opgeleide allochtonen consumeren vaker elitaire vormen van cultuur dan lager opgeleide allochtonen. Op basis van zowel de informatie- als de statutheorie, als ook op basis van onderzoek naar cultuurparticipatie onder migranten, verwachten we daarom dat hoger opgeleide allochtonen vaker participeren in hoge cultuur dan minder hoog opgeleide allochtonen.

3.2 Verwachtingen omtrent identificatie

Een alternatief mechanisme dat de cultuurparticipatie van specifiek migranten kan verklaren is de mate van identificatie met de Nederlandse samenleving. Op grond van de integratiededachte is een verwachting dat migranten die zich meer verbonden voelen met de Nederlandse samenleving, de geldende (culturele) normen en waarden sterker zullen naleven (Berry, 1980). Dit zou dan mogelijk ook opgaan voor normen en waarden rondom cultuurparticipatie. Het al dan niet bezoeken van elitaire culturele activiteiten kan namelijk een gedragsmatige uiting zijn van individuele identificatie met een etnische groep, of ook van identificatie met de Nederlandse samenleving (Edensor, 2002). Ook al sluiten identificatie met het land van herkomst en met Nederland elkaar niet uit (Nesdale, 2002), een sterkere identificatie met Nederland is denkkelijk wel gerelateerd aan meer participatie in Nederlandse culturele uitgaansactiviteiten, zowel in de traditionele podiumkunsten als ook in meer populaire culturele activiteiten (Bekhuis & Lubbers, 2013; Trienekens, 2002). Ook al kunnen op basis van identificatie met de Nederlandse samenleving geen precieze uitspraken gedaan worden over de mate van consumptie aan hoge cultuur, onderzoek toont wel aan dat migranten die zich sterker op de Nederlandse samenleving oriënteren meer participeren in Nederlandse culturele uitingen, wat ook blijkt uit het feit dat zij vaker naar zowel Nederlandse musea als popconcerten gaan (Trienekens, 2002). De verwachting is dan ook dat voor allochtonen een hogere mate van identificatie met Nederland zich zal uiten in een hogere mate van cultuurparticipatie, als in het vaker bezoeken van Nederlandse culturele instellingen.

3.3 Verwachtingen omtrent sociale integratie

Behalve een cognitieve prikkeling of het, al dan niet bewust, uiten van een zekere identificatie behelst cultuurparticipatie ook sociale motieven. Mensen bezoeken culturele voorstellingen in gezelschap van anderen. Dit kan zijn met voorbedachten rade, om de eigen sociale positie te bevestigen (Bourdieu, 1984), maar veelal doet men dat onbewust, omdat men met gelijkgestemde vrienden samen activiteiten onderneemt. In sommige kringen verwerft men aanzien door het bezoeken van bijvoorbeeld een balletvoorstelling, en is het prettig om over dergelijke culturele uitingen mee te kunnen praten. Maar het sociale motief om cultuurvoorstellingen te bezoeken, kan ook voortkomen uit verbindingsmotieven. Mensen bewegen zich in sociale netwerken, en wanneer belangrijke personen in iemands omgeving (bijvoorbeeld partner, vrienden, collega's) culturele activiteiten bezoeken kan dit enthousiasmerend werken. Dit zal aanzetten

tot cultuurparticipatie en het samen bezoeken van culturele evenementen. Onderzoek heeft ook aangetoond dat cultuurparticipatie van invloed is op de vorming van iemands netwerk, maar ook omgekeerd, het sociale netwerk van een persoon heeft invloed op diens cultuurparticipatie (Erikson, 1996; Lizardo, 2006). De vraag is daarmee in hoeverre dergelijke mechanismen en verbindingsmotieven ook een verklaring bieden voor de cultuurparticipatie van migranten (Trienekens, 2002). Onze verwachting is daarom dat allochtone Nederlanders die meer hoger opgeleide vrienden hebben, en meer Nederlandse vrienden hebben, vaker hogere of elitaire vormen van cultuur consumeren. Hun hoger opgeleide en hun Nederlandse vrienden zullen dit immers ook vaker doen.

3.4 Verwachtingen omtrent de interactie van opleiding met aspecten van identificatie en integratie

Uit bovenstaande redeneringen volgt dat we verwachten dat hoger opgeleiden allochtonen vaker aan culturele activiteiten deelnemen. Ook veronderstellen we dat onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders de mate van cultuurparticipatie kan verschillen door de mate waarin zij zich identificeren met de Nederlandse samenleving. Tevens verwachten we dat het aantal hoger opgeleide vrienden en het aantal vrienden van Nederlandse komaf van invloed zijn op cultuurparticipatie. Deze verwachtingen omtrent zowel onderwijs als sociale motieven roept de vervolgvraag op of de mate van identificatie en integratie even belangrijk is voor de cultuurparticipatie van laag opgeleide Turkse en Marokkaanse Nederlanders als voor hoog opgeleide. Participeren hoog opgeleide allochtonen nog meer in elitaire culturele uitingen wanneer zij zich meer verbonden voelen met de Nederlandse samenleving? Of anders verwoord, wanneer sociale motieven een rol spelen bij cultuurparticipatie, is deze verklaring dan even belangrijk voor laag als voor hoog opgeleiden? Hoger opgeleiden zijn in het algemeen meer geïntegreerd in de Nederlandse samenleving, staan meer open voor onconventionele culturele normen, en hun maatschappelijke carrière is gebaat bij inbedding in een gelijkgestemd (hoger opgeleid) sociaal netwerk (zie bijvoorbeeld Berry, 1997; Gijsberts, Huijnk & Dagevos, 2012). Het is daarom aannemelijk om te veronderstellen dat een positief opleidingseffect voor cultuurparticipatie wordt versterkt door de mate waarin migranten zich identificeren met Nederland, als ook door de samenstelling van hun sociale netwerk in de zin van hoog opgeleide en Nederlandse vrienden. Of wanneer we het vanuit het sociale bindingsperspectief bekijken; we verwachten dat de stimulerende invloed van identificatie met en integratie in de Nederlandse samenleving op participatie in hogere cultuur sterker zal

zijn voor hoog opgeleide allochtonen. Andersom geldt dat laag opgeleide allochtonen in hun sociale netwerk en werkkring minder vaak in aanraking komen met hoog opgeleide Nederlanders met een voorkeur voor elitaire cultuurvormen. Voor hen is de sociale stimulans en waardering verbonden met elitaire culturele activiteiten minder positief en belonend, dan voor hoger opgeleiden allochtonen. De verwachting is dan ook dat meer integratie in en binding met de Nederlandse samenleving in het bijzonder voor hoger opgeleide allochtonen een stimulans zal zijn om vaker aan culturele activiteiten deel te nemen.

4. Onderzoeksgegevens en meetinstrumenten

Om onze verwachtingen over de cultuurparticipatie van etnische minderheden te toetsen gebruiken we gegevens uit de eerste ronde van het Nederlands Longitudinaal Levensloop Survey (NELLS: De Graaf, Kalmijn, Kraaykamp & Monden, 2010). De dataverzameling van het NELLS heeft plaatsgevonden in 2009 en 2010. Er is gebruik gemaakt van een face-to-face benadering in combinatie met een zelf-invullijst, die zowel op papier als via het internet kon worden ingevuld. Het NELLS maakt gebruik van een steekproef procedure waarbij 35 gemeenten gespreid over Nederland zijn geselecteerd. Hierbij is gestreefd naar een zo evenwichtig mogelijk spreiding naar regio en urbanisatiegraad. In deze gemeenten zijn vervolgens respondenten random geselecteerd via de gemeentelijke basisadministraties (GBA). Hierbij is een leeftijdsselectie van 15 tot 45 jaar gehanteerd en is een oververtegenwoordiging van Turken en Marokkanen genomen. De respons van het NELLS is 52%, hetgeen behoorlijk goed is voor een onderzoek waarin etnische minderheden zijn betrokken. De gegevens van het NELLS zijn representatief voor de Nederlandse bevolking waarbij moet worden aangetekend dat vrouwen en ouderen enigszins zijn oververtegenwoordigd, terwijl bewoners van grote steden enigszins zijn ondervertegenwoordigd. Voor dit onderzoek zijn alleen respondenten geselecteerd waarbij zowel informatie uit de face-to-face vragenlijst als zelf-invullijst beschikbaar is ($N = 4.902$).

Aangezien de NELLS gegevens een beoogde oververtegenwoordiging kennen van de twee belangrijkste migranten groepen in Nederland, de Turken en de Marokkanen, biedt deze data een uniek mogelijkheid om personen uit deze groepen wat betreft hun culturele participatie te vergelijken met elkaar en met de Nederlandse bevolking. De etnische achtergrond van respondenten is vastgesteld op basis van zelfrapportage uit de vragenlijst (en

niet op basis van de GBA-gegevens). Een respondent is beschouwd als Turks of Marokkaans als hij/zij, of de moeder in dat land is geboren. In deze studie bestuderen we personen van Turkse en Marokkaanse afkomst en vergelijken we deze met autochtone Nederlanders. Hierdoor zijn 421 personen met een andere etnische achtergrond uit de analyses verwijderd resulterend in een steekproef van 4.481 respondenten. 2.469 respondenten zijn autochtone Nederlanders, 1.004 respondenten zijn Turks-Nederlands en 1.008 respondenten behoren tot de Marokkaans-Nederlandse groep. Na het "list-wise" verwijderen van respondenten met ontbrekende informatie op (een van de) relevante kenmerken blijven gegevens van 980 Turkse Nederlanders, 978 Marokkaanse Nederlanders en 2252 autochtone Nederlanders beschikbaar.

Met de NELLS vragenlijst is nagegaan hoe vaak een persoon per jaar klassieke concerten, historische musea, kunstmusea en theatervoorstellingen bezoekt met 5 antwoordmogelijkheden. Om analyses naar hoeveelheid deelname mogelijk te maken zijn de antwoordcategorieën gehercodeerd naar klassenmiddens, als nooit (= 0), 1 tot 3 maal per jaar (= 2), 4 tot 6 maal per jaar (= 5), 7 tot 12 maal per jaar (= 9), en meer dan 12 maal per jaar (= 12). De 4 genoemde uitgaansactiviteiten kunnen worden beschouwd als de kern van de elitaire cultuuruitingen met een zekere populariteit (Ganzeboom, 1989). De activiteiten zijn geanalyseerd als het totale bezoek aan elitaire cultuurvormen waarbij de frequenties voor de 4 activiteiten zijn opgeteld (bereik 0-48). Voor de beschrijvende analyses, specifiek gericht op een vergelijking met autochtone Nederlanders, kijken we naar al dan niet bezoek.

Opleiding is gemeten als het hoogst behaalde niveau, of huidige niveau (als in onderwijs) in jaren, wat varieert van 4 jaar, lagere school (niet afgemaakt), tot 16.5 jaar, universiteit (master).³ Ook wordt naar leeftijd als continue kenmerk gekeken en wordt rekening gehouden met geslacht (1 = vrouw). Tevens bestuderen we of een persoon een eerste dan wel tweede generatie migrant is. Identificatie van allochtonen met Nederland is nagegaan met 4 stellingen, te weten a. "Ik voel me op mijn plek in de Nederlandse samenleving", b. "Ik identificeer me sterk met Nederland", c. "Ik voel me echt verbonden met Nederland", en d. "Mijn Nederlandse identiteit is een belangrijk deel van mezelf". De antwoordmogelijkheden variëren tussen zeer mee oneens (0) en zeer mee eens (4). Het gemiddelde van de itemscores is genomen om een schaal voor identificatie met Nederland te creëren ($\alpha = 0,86$). In de NELLS vragenlijst is tevens een onderdeel waar voor de vijf belangrijkste vrienden van de respondent een aantal kenmerken wordt gevraagd waaronder de etnische achtergrond en zijn/haar opleiding. Een simpele telling van het aantal vrienden met een Nederlandse achtergrond geeft de binding met Nederlandse personen binnen het netwerk aan.

Daarnaast is nagegaan hoeveel van de vrienden een hoger beroeps- of universitaire opleiding hadden. Deze beide aspecten variëren derhalve tussen 0 en 5.

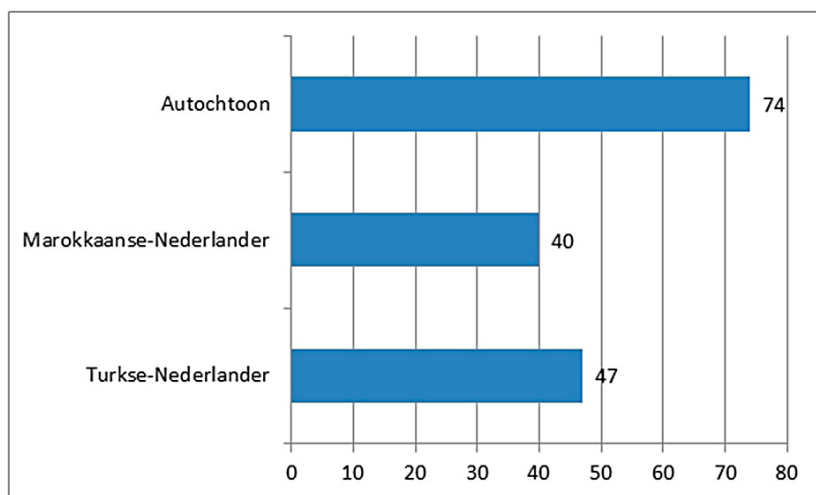
Tabel 1 toont het gemiddelde, de standaarddeviatie, het minimum en het maximum van de hierboven beschreven variabelen uitgesplitst naar Turkse en Marokkaanse Nederlanders.

Tabel 1 Beschrijving van de gebruikte variabelen

	Marokkanen en Turken			Marokkaan		Turks	
	Gemiddelde	Min.	Max.	Gemiddelde	Std	Gemiddelde	Std
Leeftijd	30,95	14	49	30,21	8,69	31,69	9,14
Geslacht (vrouw=1)	0,53	0	1	0,55	0,50	0,51	0,50
Eerste generatie migrant	0,64	0	1	0,64	0,48	0,64	0,48
Opleidingsniveau	9,43	4	16,5	9,40	3,15	9,47	3,24
Identificatie met Nederland	2,71	0	4	2,80	0,75	2,63	0,73
Nederlandse vrienden	0,33	0	5	0,32	0,70	0,33	0,72
Hoog opgeleide vrienden	0,29	0	5	0,29	0,66	0,28	0,69
Aantal cases	1958			978		980	

5. Resultaten

Allereerst worden door middel van beschrijvende analyses de verschillen in culturele bezoeken aan klassieke concerten, historische musea, kunstmusea en theatervoorstellingen in het afgelopen jaar in kaart gebracht tussen Turkse, Marokkaanse en autochtone Nederlanders, uitgesplitst naar opleidingsniveau (figuur 1 en tabel 2). Daarnaast onderzoeken we specifiek voor migranten in hoeverre de relatie tussen opleidingsniveau en cultuurparticipatie verklaard en beïnvloed wordt door de mate van identificatie met Nederland en de samenstelling van het sociale netwerk. We toetsen deze veronderstellingen met standaard regressieanalyse en presenteren de resultaten in tabel 3 als figuur 2.

Figuur 1 Percentage bezoek hogere cultuur door allochtonen en autochtonen
(NELLS: $N = 4.481$)

Figuur 1 met deelnamepercentages laat duidelijke verschillen zien in al dan niet cultuurdeelname van Turkse, Marokkaanse en autochtone Nederlanders. Van de autochtone Nederlanders heeft 74% in het afgelopen jaar wel eens een culturele voorstelling bezocht. De culturele participatie onder migranten is beduidend lager; 47% van de Turkse Nederlanders heeft een cultuuruiting bezocht, en 40% van de Marokkaanse Nederlanders. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met Nederlands onderzoek uit 2007 (zie Van de Broek, De Haan en Huysmans, 2009). Hiermee wordt bevestigd dat ondanks of dankzij allerlei ontwikkelingen binnen de Nederlandse samenleving als geheel en de culturele sector in het bijzonder etnische verschillen in cultuurparticipatie tamelijk persistent lijken te zijn.

Tabel 2 Verschillen in cultuurparticipatie (aantal maal per jaar) naar opleiding en etniciteit

	cultuurparticipatie totaal			concert bezoek			hist museum bezoek			kunstmuseum bezoek			theaterbezoek		
	aut	Mar	Tur	aut	Mar	Tur	aut	Mar	Tur	aut	Mar	Tur	aut	Mar	Tur
Opleidingsniveau															
Primair	2,51	0,74	1,15	0,21	0,05	0,09	0,76	0,32	0,49	0,52	0,21	0,21	1,01	0,16	0,36
Lager secundair	2,03	1,12	1,66	0,09	0,06	0,12	0,75	0,37	0,62	0,24	0,25	0,29	0,96	0,43	0,63
Hoger secundair	3,74	2,46	2,05	0,32	0,20	0,22	1,12	0,90	0,78	0,64	0,53	0,35	1,65	0,84	0,70
Tertiair	5,71	2,56	3,92	0,66	0,22	0,52	1,62	0,90	1,18	1,35	0,48	1,01	2,07	0,97	1,22
Totaal	4,58	3,11	3,60	0,39	0,13	0,22	1,21	0,62	0,75	0,81	0,37	0,43	1,62	0,60	1,45

NELLS 2010; N=4,481

De beschrijvende analyses in tabel 2 laten vooral zien dat verschillen in de mate van cultuurparticipatie tussen autochtone en allochtone Nederlanders op alle opleidingsniveaus en voor alle soorten uitingen van hoge cultuur zichtbaar zijn. Uit tabel 2 blijkt tevens dat hoger opgeleiden vaker in cultuur participeren, ongeacht hun etnische achtergrond. Bij zowel autochtone, Marokkaanse, als Turkse Nederlanders zien we dat het gemiddeld aantal bezoeken per jaar aan cultuuruitingen groter is, als men een hoger opleidingsniveau heeft. Zo bezoeken laag opgeleide autochtone Nederlanders gemiddeld 2,5 cultuuruitingen per jaar, terwijl hun hoog opgeleide tegenpolen dit 5,7 maal per jaar doen. Onder Turken is dit verschil respectievelijk 1,1 versus 3,9 per jaar, en onder Marokkanen 0,7 versus 2,6 maal per jaar. Ook voor de afzonderlijke culturele uitingen, dus wanneer we het bezoeken van concerten, musea en theater afzonderlijk beschouwen, treden soortgelijke verschillen op.

Tabel 3 OLS Regressie van cultuurparticipatie op aspecten van integratie (allochtonen)

	Model 1			Model 2		
	B	sig	Beta	B	sig	Beta
Leeftijd	-0,014		-0,040	-0,015		-0,041
Geslacht (vrouw=1)	-0,025		0,000	-0,032		-0,005
Eerste generatie migrant	0,363		0,052	0,355		0,051
Turks	0,448	**	0,067	0,428	**	0,064
Opleidingsniveau	0,232	***	0,220	0,057		0,054
Identificatie met Nederland	0,381	***	0,084	0,533	***	0,118
Nederlandse vrienden	0,361	***	0,076	0,399	**	0,084
Hoog opgeleide vrienden	0,437	***	0,080	0,406	***	0,082
Opleiding * Identificatie met NL				0,060	*	0,161
Opleiding * NL vrienden				0,022		0,018
Opleiding * Hoog opgeleide vrienden				0,033		0,023
Constante	0,781	*		0,365		
R ²	9,0%			9,2%		

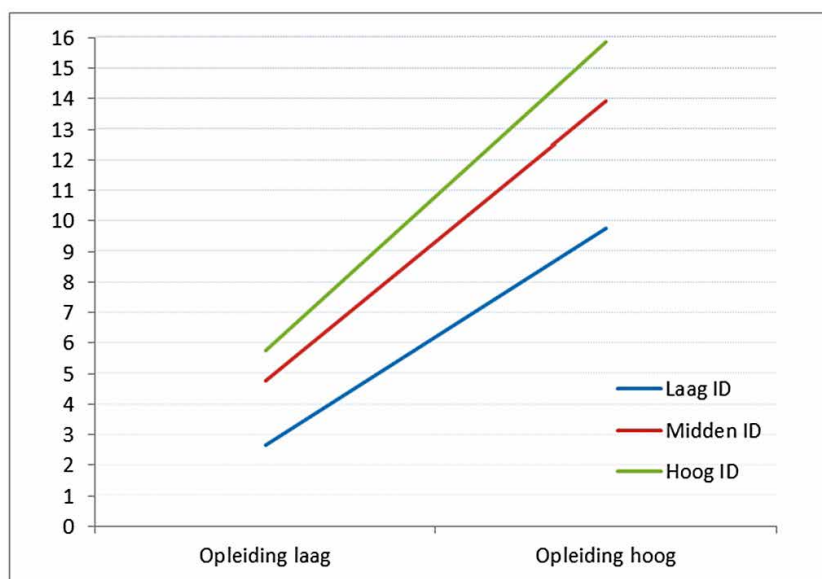
*P<.05; **P<.01; ***P<.001

In tabel 3 worden de resultaten van de regressieanalyse gepresenteerd; we toetsen hier specifiek voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders de relatie tussen opleiding, identificatie met de Nederlandse samenleving en kenmerken van het netwerk enerzijds, en elitaire cultuurparticipatie anderzijds. Hiermee wordt duidelijk welke aspecten van belang zijn om de cultuurparticipatie onder allochtonen te kunnen bevorderen. In model 1 zijn

allereerst de hoofdeffecten opgenomen, waarmee we onze verwachtingen over de directe effecten toetsen. In model 2 bestuderen we interactie-effecten van opleiding met de aspecten van integratie en identificatie. Hiermee toetsen we onze conditionele verwachtingen over de versterking van het opleidingseffect bij meer integratie en meer identificatie.

In lijn met onze verwachting wijzen de resultaten van model 1 uit dat hoger opgeleide migranten vaker deelnemen aan cultuur dan lager opgeleide migranten ($b = 0,23$); hoe hoger opgeleid een allochtone Nederlander is des te vaker neemt deze deel aan elitaire cultuuruitingen. Verder blijkt dat zowel de identificatie met de Nederlandse samenleving als de samenstelling van het sociale netwerk van significant belang zijn voor de mate van cultuurparticipatie onder allochtonen. Meer identificatie met Nederland, meer Nederlandse vrienden en meer hoog opgeleide vrienden, hebben alle drie een positief effect op het deelnemen aan hogere cultuurvormen (respectievelijk, $b = 0,38$, $b = 0,36$ en $b = 0,43$). Het meest relevant van de geopperde verklaringen is zoals verwacht het opleidingsniveau van een persoon ($\beta = 0,22$). Additionele analyses tonen aan (zie de appendix) dat deze conclusies in grote lijnen ook gelden wanneer we het bezoeken van concerten, musea, en theater afzonderlijk bestuderen. Wel valt op dat het bezoeken van musea meer beïnvloed wordt door het hebben van Nederlandse vrienden, terwijl het bezoeken van klassieke concerten en theatervoorstellingen gestimuleerd wordt door hoog opgeleide vrienden. Tot slot laten de resultaten in model 1 ook zien dat, rekening houdend met alle andere kenmerken, Turkse Nederlanders net iets vaker deelnemen aan elitaire cultuur dan Marokkaanse Nederlanders.

Met model 2 in tabel 3 gaan we na of de invloed van opleidingsniveau toeneemt als de mate van identificatie met Nederland groter is, en als het sociale netwerk van een persoon uit meer Nederlanders en hoog opgeleiden bestaat. Hiermee toetsen we onze interactie-hypothesen. De resultaten zijn tevens grafisch weergegeven in figuur 2. Onze bevindingen wijzen uit dat de positieve relatie tussen opleiding en cultuurparticipatie inderdaad beïnvloed (geconditioneerd) wordt door de mate waarmee Turkse en Marokkaanse Nederlanders zich identificeren met Nederland ($b = 0,060$). Figuur 2 illustreert dat een laag opgeleide migrant die zich nauwelijks met Nederland identificeert minder dan drie keer per jaar naar culturele activiteiten gaat, en eenzelfde laag opgeleide migrant die zich heel sterk met Nederland identificeert ongeveer zes keer per jaar. Voor hoger opgeleiden is dit verschil echter veel groter (figuur 2). Allochtone Nederlanders met een universitaire opleiding (maximaal aantal jaren onderwijs), die zich niet met Nederland identificeren gaan ongeveer tien keer per jaar naar cultuur, terwijl de hoger

Figuur 2 Grafische weergave interactie opleidingsniveau en mate van identificatie voor cultuurparticipatie (ID = identificatie)

opgeleide allochtonen die zich sterk met Nederland identificeren bijna zestien keer per jaar concerten, musea en theater bezoeken. Dit betekent dus ruim zes bezoeken per jaar meer. Voor hoger opgeleiden is de mate van identificatie met de Nederlandse samenleving derhalve van groter belang voor deelname aan hoge cultuur dan voor lager opgeleiden. Zowel het aantal Nederlandse vrienden als het aantal hoog opgeleide vrienden blijkt de relatie tussen opleidingsniveau en de mate van cultuurparticipatie niet te conditioneren. Meer Nederlandse vrienden of meer hoog opgeleide vrienden blijkt voor hoger opgeleide allochtonen derhalve niet een extra stimulans om vaker naar bijvoorbeeld het theater te gaan (vergeleken met laag opgeleide migranten).

6. Conclusie en discussie

Uit nationaal en internationaal onderzoek naar cultuurparticipatie staat onomstotelijk vast dat hoger opgeleiden meer aan hoge cultuur deelnemen dan lager opgeleiden (Ganzeboom, 1989; Notten e.a., 2013; Van Hek & Kraaykamp, 2013). Over de verklaring van cultuurparticipatie specifiek onder allochtonen is echter nog maar weinig bekend. Een eerste beschrijvende

vraag die we ons gesteld hebben is daarom of de opleidingsverschillen in elitaire cultuurparticipatie min of meer gelijk zijn voor autochtone Nederlanders en voor migranten in Nederland. Theoretisch worden er namelijk geen verschillen tussen autochtonen en allochtonen verwacht. Onze beschrijvende resultaten laten zien dat hoog opgeleide migranten vaker in hoge cultuur participeren dan lager opgeleide migranten, identiek aan de resultaten die we vinden voor autochtone Nederlanders. Dit betekent dat het bezoeken van theater, concerten en musea ook onder migranten een elitaire vorm van cultuurparticipatie kan worden genoemd. Deze bevinding lijkt de heersende gedachte onder (cultuur)beleidsmakers te bevestigen, dat met het stijgen van het opleidingsniveau van migranten, deze 'vanzelf' ook meer aan cultuur zullen gaan deelnemen.

De resultaten van onze bijdrage laten echter ook zien dat cultuurparticipatie onder hoog opgeleide allochtonen op een beduidend lager niveau ligt in vergelijking met de hoog opgeleide autochtone Nederlander. Om dit beter te kunnen begrijpen zijn in deze studie twee specifieke verwachtingen voor cultuurparticipatie onder migranten nader uitgewerkt, de zogenaamde identificatieverklaring en de sociale netwerkverklaring. Onze resultaten wijzen uit dat migranten die zich sterker identificeren met Nederland inderdaad vaker naar musea, theater en concerten gaan. En vooral hoog opgeleide migranten blijken in hun cultuurparticipatie gestimuleerd te worden door een sterke identificatie met de Nederlandse samenleving. Daarnaast kon worden vastgesteld dat Turkse en Marokkaanse Nederlanders ongeacht hun opleidingsniveau, vaker naar concerten, musea en theater gaan wanneer ze meer hoger opgeleide en meer Nederlandse vrienden hebben. Hiermee kon worden aangetoond dat ook het sociale netwerk van allochtonen van substantieel belang is bij de stimulering van cultuurparticipatie.

Uiteraard kent onze studie een aantal tekortkomingen. Allereerst bestuderen wij slechts Turken en Marokkanen in Nederland tussen de 15 en 45 jaar. Hiermee is deze studie beperkt in de zin dat andere grote immigrantengemeenschappen niet zijn bestudeerd, zoals van Surinaamse, Antilliaanse en Poolse herkomst. Een tweede tekortkoming heeft betrekking op de geringe verklaringskracht van de door ons onderzochte aspecten. Een krappe 10% verklaarde variantie in de modellen voor cultuurparticipatie onder allochtonen is hiervan de illustratie. Toekomstig onderzoek zal daarom moeten zoeken naar additionele aspecten waarmee de cultuurparticipatie van allochtonen beter kan worden begrepen. Tenslotte wijzen we graag op onze tamelijk elitair Westerse meting van cultuurparticipatie. Voorgaand onderzoek laat echter zien dat hoger opgeleiden ook in toegankelijke of populaire cultuur participeren (Peterson & Kern, 1996), hetgeen wellicht

additionele inzichten biedt in de identificatie en sociale netwerkverklaring. Daarnaast is het mogelijk dat in het bijzonder allochtone Nederlanders zich meer richten op culturele producten uit het land van herkomst (zie DiMaggio & Ostrower, 1990; Trienekens, 2002; Bekhuis & Lubbers, 2013), hetgeen ook nieuw onderzoek zou rechtvaardigen. Blijft dat succesvolle integratie van (recente) immigranten in Nederland kan worden afgemeten aan de deelname aan de prestigieuze activiteiten in een land. Net zoals succes op de arbeidsmarkt en in het onderwijs tekenen kunnen zijn van succes, geldt dit wellicht ook voor de deelname aan elitaire cultuuruitingen.

We begonnen deze bijdrage met de relevante vraag voor beleidsmakers en instellingen in de culturele sector, namelijk, welke nieuwe publieksgroepen kan men aanspreken, en hoe kunnen nieuwe groepen kunnen worden verleid de concertzaal, het museum en theater met een bezoek te vereren. Uit onze bijdrage blijkt dat voor deelname aan cultuur van etnische minderheden niet alleen kennis (onderwijs) van invloed is, maar ook de oriëntatie op de Nederlandse samenleving en cultuur. Het verhogen van het algemene opleidingsniveau onder migranten in Nederland is inmiddels al in volle gang. En dit betekent ook geleidelijk meer Turkse en Marokkaanse Nederlanders in het publiek van culturele voorstellingen, wellicht ook door de aandacht voor cultuureducatie in het hoger onderwijs. Echter, ook identificatie met Nederland blijkt een relevante factor bij de mate van cultuurparticipatie. Dit aspect is voor beleidsmakers hoogstwaarschijnlijk maar moeilijk te beïnvloeden. Het is wellicht wel mogelijk om cultuurparticipatie onder migranten te stimuleren door in te zetten op het verhogen van het opleidingsniveau van allochtone kinderen (van de tweede en derde generatie), en daarbij met name aandacht te schenken aan en te investeren in cultuureducatie in het onderwijs, om zo het bezoeken van meer elitaire culturele uitingen in Nederland te stimuleren. Wellicht kan op deze wijze de aantrekkingskracht van hogere cultuur onder migranten langzaam worden bevorderd.

Noten

1. De drie auteurs zijn verbonden aan de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Correspondentie naar: Prof.dr. Gerbert Kraaykamp, Department of Sociology, Radboud University Nijmegen, PO Box 9104, 6500 HE Nijmegen, email: G.Kraaykamp@maw.ru.nl
2. De maximale waarde van het universitaire diploma van 16,5 jaar is een gevolg van de historische en discipline variatie in studieduur op de universiteit. In sommige gevallen is het mogelijk een diploma te behalen in 4 jaar en in sommige gevallen duurt dit minimaal 5 jaar.

Omdat de gebruikte hercodering betrekking heeft op het minimaal aantal jaar nodig om een diploma op een zeker niveau te halen is voor 16,5 jaar gekozen bij een universitair diploma.

Literatuur

- Bekhuis, H. & Lubbers, M. (2013). Recente migranten en hun culturele oriëntatie op Nederlanden het land van herkomst. *Tijdschrift voor Sociologie*, 34, 250-269.
- Berry, J.W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. Pp. 9-25 in A. M. Padilla (Red.), *Acculturation: Theory, models and some new findings*, Boulder, CO: Westview.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation, and adaption. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan.
- Bussemaker, J. (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. Den Haag: Kamerstuk.
- De Graaf, P., M. Kalmijn, G. Kraaykamp & C. Monden (2010). *Nederlandse Longitudinale Levensloop Studie (NELLS: Wave 1)*, Databestand, Tiburg/Nijmegen.
- DiMaggio, P. & F. Ostrower (1990). Participation in the arts by black and white Americans. *Social Forces*, 68, 753-778.
- Edensor, T. (2002). *National identity, popular culture and everyday life*. Oxford: Berg.
- Erickson, B.H. (1996). Culture, class and connections. *American Journal of Sociology*, 102, 217-251.
- Ganzeboom, H. (1989). *Cultuurdeelname in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Gijsberts, M., Huijnk, W. & Dagevos, J. (2012). *Jaarrapport Integratie 2011*. Den Haag: SCP.
- Knulst, W.P. (1989). *Van vaudeville tot video; een empirisch-theoretische studie naar verschuivingen in het uitgaan en mediagebruik sinds de jaren vijftig*. Rijswijk: SCP.
- Kraaykamp, G. & Van Eijck, K. (2010). The intergenerational reproduction of cultural capital: A threefold perspective. *Social Forces*, 89, 209-232.
- Kraaykamp, G., K. van Eijck & W. Ultee (2010). Status, class, and culture in the Netherlands. Pp. 159-188 in: T.W. Chan & J. Goldthorpe (Red.). *Social status and cultural consumption*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lizardo, O. (2006). How cultural tastes shape personal networks. *American Sociological Review*, 71, 778-807.
- Nagel, I. & H. Ganzeboom (2002). Participation in legitimate culture: Family and school effects from adolescence to adulthood. *Netherlands Journal of Social Sciences*, 38, 102-120.
- Nagel, I., Damen, M. & F Haanstra (2010). The arts course CKV1 and cultural participation in the Netherlands. *Poetics*, 38, 365-385.
- Nesdale, D. (2002). Acculturation attitudes and the ethnic and host-country identification of immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 1488-1507.
- Notten, N., Lancee, B., Van de Werfhorst, H., & Ganzeboom, H. (2013). *Educational stratification in cultural participation: Cognitive competence or status motivation?* GINI Discussion Paper 77 http://aiasbase.nl/uploaded_files/publications/77.pdf
- Peterson, R. A. & Kern, R. M. (1996). Changing highbrow taste: From snob to omnivore. *American Sociological Review*, 61, 900-907.
- Ministry of Education, Culture and Science (OCW)/Boekmanstudies (2009). *Cultural policy in the Netherlands*. Amsterdam/Den Haag: Ministry of Education, Culture and Science/Boekmanstudies.

- Mulcahy, K.V. (2006). Cultural policy: Definitions and theoretical approaches. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 35, 319-330.
- Trienekens, S. (2002). 'Colourful' distinction: The role of ethnicity and ethnic orientation in cultural consumption. *Poetics*, 30, 281-298.
- Van den Broek, A., De Haan, J. & F. Huysmans (2009). *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*. Den Haag: SCP.
- Van den Broek, A. & S. Keuzekamp (2008). *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: SCP.
- Van der Ploeg (1999). *Cultuur als confrontatie. Uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2001-2004*. Verkregen via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2005/12/22/cultuur-als-confrontatie-uitgangspunten-voor-het-cultuurbeleid-2001-2004.html>
- Van Hek, M. & G. Kraaykamp (2013). Cultural consumption across countries: A multi-level analysis of social inequality in highbrow culture in Europe, *Poetics*, 41, 323-341.

Websites

- www.kunsteng2.nl (2013). Informatie verkregen in augustus 2013 via: <http://www.kunsteng2.nl/wp-content/uploads/2012/12/brief-aan-de-Tweede-Kamer-van-10-december-jl..pdf>
- www.kunstconnectie.nl (2013). Informatie verkregen in augustus 2013 via http://www.kunstconnectie.nl/bezuinigingen/DU8277_Analyse+bezuinigingen+2013.aspx

Over de auteurs

Gerbert Kraaykamp is hoogleraar empirische sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Natascha Notten is universitair docent sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Hidde Bekhuis is post-doctoraal onderzoeker op het project "Cultural sameness or the preservation of own identity" aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Appendix

OLS Regressie van 4 soorten cultuurparticipatie op aspecten van integratie (allochtonen)

	Concert		Historisch museum		Kunstmuseum		Theater	
	B	sig	Beta	sig	B	sig	B	sig
Leeftijd	-0,002		-0,021		-0,032		-0,032	
Geslacht (vrouw=1)	-0,04		-0,025		-0,001		-0,019	
Eerste generatie migrant	0,104	*	0,062	**	0,078	*	0,059	*
Turks	0,096	**	0,06	**	0,054	**	0,136	*
Opleidingsniveau	0,034	***	0,137	***	0,173	***	0,172	***
Identificatie met Nederland	0,051	*	0,047	***	0,08	***	0,044	**
Nederlandse vrienden	0,047		0,042	**	0,076	*	0,053	
Hoog opgeleide vrienden	0,071	**	0,06		0,041		0,048	***
Constante	-0,008						0,359	
R ²	3,30%				4,20%		6,10%	

*p<.05; **p<.01; ***p<.001 twee-zijdig getoetst
NELLS 2010; N= 1.958